

ΤΕΛΕΣΜΑΤΑ *

Ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπὶ πολὺν ὕστερον χρόνον, οἱ αὐτοκράτορες τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐφιλοτιμοῦντο νὰ κοσμήσωσι τὴν νέαν πρωτεύουσάν διὰ τῶν δώρων τῆς τέχνης. Ἀδυνατοῦντες δὲ νὰ πορισθῶσι νέα καλλιτεχνήματα, διότι οἱ σύγχρονοι τεχνῖται καὶ ἱκανοὶ δὲν ἦσαν νὰ δημιουργήσωσιν ἔργα οὐδὲ καὶν προσεγγίζοντα πρὸς τὰ παλαιά, τὰ στολίζοντα τὰς ἄλλας ἐλληνικὰς πόλεις, καὶ δὲν θὰ ἐπήρκουν πάντως νὰ παραγάγωσι τὸ ἀπαιτούμενον εἰς τὰς ἀνάγκας ταύτας τῆς διακοσμήσεως μέγα ποσόν, ἠκολούθησαν τὸ παράδειγμα τῶν προγενεστέρων αὐτοκρατόρων, οἵτινες ἀπεκόμισαν εἰς Ρώμην ἐξ ἐλληνικῶν πόλεων καὶ ἱερῶν ἀνδριάντας καὶ ἀγάλματα. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος θαυμαστὴν ἀπειργάσατο τὴν πόλιν τῇ κάλλει, ὡς λέγει ῥωμαϊκὸς τις συγγραφεὺς· ἀλλὰ πρὸς τοῦτο «πάντα τὰ καλουργεύματα καὶ τὰ ἔργα ἐκ διαφόρων γαῶν καὶ πόλεων ἐθροίσαν ἐστῆσαν αὐτὰ εἰς ἐπαύριον τῆς πόλεως». Ὡς δὲ ἔγραφεν ἐν τινὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἄλλος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς «σχεδὸν πάσας τὰς πόλεις ἀποκομίσαντες, ὅπως κοσμήσῃ τὴν Νέαν Ρώμην αὐτοῦ».

Τίνα ἐντύπωσιν παρήγον εἰς τὸ σύμμεικτον πλῆθος τῶν νέων κατοίκων τῆς πόλεως τὰ καλλιτεχνήματα, τὰ ὅποια ἐκόμιζον πάντοθεν ταυτοκρατορικὰ πλοῖα, ὡς ἔρανον ἀκούσιον τῶν πάλαι ἀκμαζουσῶν ἐλληνικῶν πόλεων πρὸς καλλωπισμὸν τῆς πρωτεύουσας; Βεβαίως ἡ ἐντύπωσις δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ εἰς πάντας, ἀλλὰ διάφορος, ποικίλλουσα κατὰ λόγον τῆς μορφώσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως ἐκάστου. Ἀποσπασθέντα τῶν ἀρχικῶν ἐδρῶν αὐτῶν, χωρισθέντα ἀπὸ τῶν περιβαλλόντων, τῶν συμπληρούντων καὶ ἐπεξηγούντων αὐτά, ἰδρύθησαν ἐκεῖ μεμονωμένα ἄνευ συναφείας πρὸς ἀλλήλα, ξένα καὶ ἀκατάληπτα, καὶ ἦσαν ὡς διηνεκῇ προβλήματα, τὰ ὅποια ἕκαστος προσεπάθει νὰ λύσῃ ὡς ἠδύνατο. Δὲν εἶναι βεβαίως ἀμφιβολία ὅτι ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατὰ τοὺς πρώτους μάλιστα χρόνους ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς, πολλοὶ οἱ δυνάμενοι νὰ κατανοήσωσι τὴν σημασίαν αὐτῶν καὶ νὰ αἰσθανθῶσιν ἀκραιφνῇ καλλιτεχνικὴν ἀπόλαυσιν, καὶ ὅτι καὶ εἰς τὰ πλῆθη ἐπέβαλλε τὸ σέβας καὶ τὸν θαυμασμόν ἡ τελειότης τῆς τέχνης. Ἀλλ' ἀναμφισβήτητον ἐπίσης δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ὁ ὄχλος, δὲν εἶχεν ἐπίγνωσιν τῶν ἰδρυ-

(*) Διάλεξις γενομένη ἐν τῇ Γαλλικῇ σχολῇ τὴν 26 Μαρτίου 1908.

θέντων καλλιτεχνημάτων, καὶ ὅτι οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι μετ' ἀπορίας καὶ δυσπιστίας προσέβλεπον εἰς τὰ ὁμοιώματα τῶν ψευδῶν θεῶν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐξιχνιάσωσι τὸν σκοπὸν καὶ τὸν προορισμὸν τῆς ἰδρύσεως αὐτῶν· καὶ θὰ ἐξεῦρον πάντως λύσιν τῆς ἀπορίας ἱκανοποιούσαν αὐτοὺς, ἥτις θὰ εἶναι ἡ κατισχύσασα κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους, ὅτε τέλεον ἐξεχριστιανίσθη τὸ Βυζάντιον.

Τὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ζητεῖ νὰ διεγείρῃ ὁ τεχνίτης δημιουργῶν τὸ ἔργον του, ὀλίγοι μόνον ἐπίλεκτοί· ἄνδρες εἶναι· ἱκανοὶ νὰ αἰσθανθῶσιν ἀκέραια καὶ ἀμείωτα, κοινωνοὶ γινόμενοι τῆς ἐνθέου ἐμπνεύσεως αὐτοῦ. Οἱ δὲ πολλοὶ ἀτελεῖ καὶ ἀσαφεῖ λαμβάνουσιν ἔννοιαν τῆς ἰδέας τοῦ τεχνίτου, καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττιον ἀφίστανται τῆς πλήρους κατανοήσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅπως ἂν ᾖ, οἱ σύγχρονοι τοῦ τεχνίτου, ἐκεῖνοι δι' οὓς προορίζεται τὸ ἔργον, ἐγγύτερον εἰς αὐτὸν προσκείμενοι, κοινὰς πρὸς αὐτὸν ἔχοντες τὰς γνώμας καὶ τὰ ἥθη, ἐμπορούμενοι τῶν αὐτῶν δοξασιῶν, εἶναι οἱ καταλληλότεροι, ὅπως προσεγγίσωσιν εἰς ἀκριβεστέραν ἀντίληψιν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καθ' ὅσον παρέρχεται ὁ χρόνος καὶ μεταβάλλονται τὰ ἥθη καὶ αἱ δοξασίαι, ἡ ἀντίληψις καθίσταται ἀμυροτέρα, ἐσφαλμένα εἰσέρχονται ἐπικρατοῦσι, παρανοεῖται δὲ ἡ διαστρέφεται ἡ ἰδέα καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ τεχνίτου. Ὅταν δὲ τύχῃ νὰ διασπασθῇ ἡ συνέχεια τῆς παραδόσεως, καὶ αἱ βλέποντες τὸ ἔργον ἀδυνατοῦσι νὰ μετενεχθῶσι διὰ τῆς διανοίας εἰς τοὺς χρόνους τοῦ τεχνίτου, ἀναγκάζονται πρὸς κατανόησιν τοῦ ἔργου τοῦ τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐπέδρασαν πρὸς δημιουργίαν αὐτοῦ, τότε ἐμφανίζεται τοῦτο ὑπὸ νέαν μορφήν, ἁλλοτρίαν παντελῶς τῆς διανοίας τοῦ καλλιτέχνου. Ἡ φαντασία ὑφαίνει πυκνὸν πέπλον, δι' οὗ περιβάλλουσα καθιστᾷ αὐτὸ ἀδιάγνωστον.

Ἦδη καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους βλέπομεν σχηματιζομένους θρύλους περὶ μνημείων τινῶν τῆς τέχνης, καὶ οἱ κατὰ τόπους ἐξηγηταί, οἱ ὀδηγοῦντες τοὺς περιηγητὰς καὶ ἐρμηνεύοντες εἰς αὐτοὺς τὰ μνημεῖα ἐξ ἀγνοίας τοῦ ἀληθοῦς πολλὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐπινοῶσιν ἢ νὰ ἐπαναλαμβάνωσι καλῇ τῇ πίστει τὰ θαυμάσια καὶ παράδοξα. Τὸ σέβας τὸ ὁποῖον ἐνέπνεεν ἡ παλαιότης μνημείου τινός, γεγονός τι τὸ ὁποῖον ἐνομίζετο στενῶς συναπτόμενον πρὸς ἄλλο, θαυμασία τις ἰδιότης, ἥτις ἐπιστεύετο ὅτι ἐνυπῆρχε εἰς ἄλλο ἐγένοντο ἀφορμὴ πρὸς σχηματισμὸν τῶν θρύλων τούτων, οὓς διέδιδον οἱ κατὰ τόπους ἐξηγηταί. Μνημεῖά τινα ἐφείλκυον τὴν προσοχὴν, ὅχι ἔνεκα τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας αὐτῶν, ἀλλ' ἔνεκα τῶν συναπτομένων πρὸς ταῦτα θαυμασιῶν διηγήσεων. Εἰς τὴν περιήγησιν τοῦ Πausανίου ἀπαντῶμεν συχνὰ τὴν ἐπήρειαν τῶν θρύλων τούτων. Ἦτο δὲ φυσικὸν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους νὰ πλασθῶσι νέαι διηγήσεις περὶ τῶν σφριζομένων μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης, τοσοῦτο μᾶλλον θαυμασιώτεραι καὶ παραδοξότεραι, ὅσον καὶ ἡ ἄγνοια τῆς ἀρχαιότητος ἦτο μείζων καὶ διάφοροι αἱ κρατοῦσαι

δοξασίαι. Ἡ ἀμάθεια, ἡ διαφορὰ τοῦ βίου καὶ ἡ ἐπικράτησις ἄλλων δοξασίων, ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ θαυμαστόν, εἶναι ἡ πηγὴ, ἐξ ἧς ἀπέρρευσαν αἱ πολυάριθμοι διηγήσεις περὶ τῶν μνημείων τῆς Ρώμης, τὰ *Mirabilia urbis*. Τὸ σχῆμα, ἡ ἐξωτερικὴ τις ὁμοιότης ἀσήμαντος πρὸς ἕτερον γνωστὸν ἀντικείμενον, ἢ ἄλλο τι ὅλως ἐπουσιῶδες γνῶρισμα ἢ σχέσις, ἐχρησίμευον ὡς θεμέλιον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐποικοδόμει ἡ δημώδης φαντασία. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐπλάσθησαν καὶ ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου λαοῦ αἱ πλείσται τῶν παραδόσεων περὶ μνημείων τῆς τέχνης. Τὸ χορηγικὸν μνημεῖον τοῦ Λυσικράτους ὑπελήφθη ὅτι ἦτο τὸ φανάρι τοῦ Δημοσθένους, ὅπερ ἐφώτιζε τὸν ρήτορα κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν λόγων του, ἢ τοῦ Διογένους, ὅπερ κρατῶν ἐν ἡμέρᾳ ὁ κυνικὸς φιλόσοφος ἐζήτει ν' ἀνακαλύψῃ ἄνθρωπον. Διότι ἀμφοτέρω τὰ ὀνόματα, ὧν τὸ μὲν πρῶτον μνημονεύει ὁ κατὰ τὸν IB' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ IG' αἰῶνος ζήσας μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαήλ Ἀκομινᾶτος, τὸ δὲ δεύτερον φέρεται εἰς τὸ στόμα τοῦ λαοῦ μέχρι τοῦδε, δηλοῦσι τὸ αὐτὸ μνημεῖον. Τάφος τις ρωμαϊκὸς ἐν Φθλίπποις τῆς Μακεδονίας, μετὰ λατινικῆς ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς, ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ παχνὶ τῆς φοράδας τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Καὶ ἄλλα πάμπολλα τέτοια ὅμοια.

Τοιαύτας προχείρους ἐξηγήσεις καὶ ὀνομασίας τῶν κομισθέντων ἄλλοθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀρχαίων μνημείων ἐπενόουν καὶ οἱ βυζαντινοὶ λόγιοι. ὧν καὶ ἐλλιπέσταται γνῶσις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ ὁρθοῦ. Οἱ συγγραφεῖς τῶν Πατρῶν Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Συναγμάτων χρονικῶν παραστάσεων μᾶς διέσωσαν πλείστας τῶν ἀφελῶν τούτων ἐξηγήσεων.

Ἀλλ' αἱ ἐξηγήσεις αὗται, αὐθαίρετα πλάσματα ἡμιμαθῶν λογίων, ἀναφερόμεναι εἰς ἕκαστον χωριστὰ μνημεῖον, πολυμερεῖς καὶ δυσπερίληπτοι, δὲν ἦσαν χρήσιμοι εἰς τὸν ὄχλον, μὴ διευκρινοῦσαι τὸν σκοπὸν τῆς ἰδρύσεως εἰς τὴν πόλιν τῶν κατασκευασμάτων ὁπαδῶν τῆς καταλυθείσης καὶ μισητῆς θρησκείας. Ὁ ὄχλος εἶχεν ἀνάγκην λόγου κοινοῦ, ἐφαρμοζομένου εἰς πάντα τὰ ἐλληνικὰ μνημεῖα, συμφώνου δὲ πρὸς τὰς κρατούσας δοξασίας, ὅπως πιστευθῇ παρὰ πάντων καὶ ἐπαναλαμβάνεται μετὰ ἐδράϊας πεποιθήσεως.

Κοινὴ δοξασία, διαδεδομένη τότε καθ' ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον, ἦτο ὅτι τὰγάλματα τῶν ἐλληνικῶν θεῶν ἦσαν ἔδραι δαιμόνων. Πολυπληθῇ συναξάρια διηγοῦντο πῶς ἅγιοι εἰσῆρχοντο εἰς ἐλληνικοὺς ναοὺς καὶ ἐξορκίζοντες τοὺς δαίμονας ἠνάγκαζον αὐτοὺς νὰ καταλείπωσιν, ἐκπέμποντες κραυγὰς ἄλγους, τὰ σκηνώματα αὐτῶν, τὰγάλματα, ἅτινα τότε κατεκρημνίζοντο ἐκ τῶν βάθρων των καὶ συνετρίβοντο. Δὲν ἦτο δ' ἐπινόημα χριστιανικὸν ἡ δοξασία αὕτη, ἀλλ' ἐλήφθη, ἃς μὴ φανῇ παράδοξον τοῦτο, ἐξ αὐτῆς τῆς ἐλληνικῆς θρησκείας, διασκευασθεῖσα συμφώνως πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἰδέας. Διότι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι τὸ ἔδος, τὸ

ἐν ἐκάστῳ ναφ ἄγαλμα τοῦ ἐν αὐτῷ τιμωμένου θεοῦ, ἦτο ἔδρα τοῦ θεοῦ τούτου· καὶ ἀφοῦ οἱ θεοὶ ἐνομίσθησαν δαίμονες, ἐπόμενον ἦτο καὶ αἱ ἔδραι αὐτῶν νὰ θεωρηθῶσιν ἔδραι δαιμόνων.

Ἄλλ' ὅμως εὐνόητον εἶναι, ὅτι ἡ δοξασία αὕτη δὲν ἐξήγει τὸν σκοπὸν τῆς δι' ἐλληνικῶν καλλιτεχνημάτων διακοσμήσεως τῆς πόλεως. Ἀκατανόητον θὰ ἦτο πῶς ὁ μέγας Κωνσταντῖνος καὶ οἱ μετ' αὐτὸν εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες ἐκόμισαν εἰς τὴν προσφιλεῖ των πρωτεύουσαν τόσα φορτία δαιμόνων.

Ὅθεν ὁ λόγος ἐζητήθη εἰς ἄλλην δοξασίαν, βαθύτατα ἐρριζωμένην εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ἐξηγοῦσαν ἐπαρκέστατα τὰ πράγματα. Πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης, τὰ κοσμοῦντα τὰς πόλεις τοῦ βυζαντινοῦ κράτους καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν πρωτεύουσαν, ἦσαν **τελέσματα**, σκοποῦντα τὴν περιφρούρησιν ἀπὸ παντοίων κινδύνων ἢ τὴν ὑπόδειξιν τούτων.

Ἐκάστη δύναμις τῆς φύσεως, ἕκαστον στοιχεῖον τοῦ κόσμου, κατὰ τὰς ἀστρολογικὰς θεωρίας, συνεταυτίζετο πρὸς ἓνα δαίμονα ἢ διηυθύνετο ὑπὸ τούτου. Ὁ δαίμων αὗτος ἦτο ὁ διὰ τοῦ στοιχείου ἐνεργῶν. Ἄλλ' ἐνέργεια δὲν ὑπῆρχε, ἂν μὴ ἐγίνετο διὰ μαγικῶν τελετῶν στοιχειώσεις τῆς δυνάμεως τῶν δαιμόνων, καὶ στοιχειώσεις ἦτο εἰς τοὺς δαίμονας ἢ ζώσεις, ὡς λέγει πατήρ τις τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τῆς στοιχειώσεως προσελάμβανεν ὁ δαίμων ζῶν καὶ ψυχὴν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον διὰ τῆς στοιχειώσεως προσεδίδετο ἐνέργεια καὶ εἰς ἄλλα ἄψυχα, ἀφομοιωμένα αὐτῷ πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως. Ὅθεν καὶ ἀγάλματα καὶ ἀνδριάντες καὶ στήλαι ἐστοιχειώθησαν διὰ νὰ παρασχεῖν ὑφέλειάν τινα εἰς ἐκείνους, ὑπὲρ ὧν κατεσκευάσθησαν, ἢ βλάβην εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, ἢ νὰ δηλώσωσι τὰ μέλλοντα διὰ πλαστικῶν παραστάσεων ἀκατανοήτων εἰς ἄλλους πλὴν τῶν σοφῶν. Ἐπιστεύετο δὲ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ὅτι κατεσκευάσαν ταῦτα πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν ἄνδρες σοφοί, ἀστρολόγοι, τερατουργοὶ ἢ γόητες. Περὶ τοῦ ποιήσαντος δὲν ἐλέγετο ὅτι ἦτό τις γλύπτης, ἀλλ' ὁ στοιχειωσάμενος. Εἰς οὐδὲν δὲ χωρίον βυζαντινοῦ συγγραφέως τὸ ὄνομα στοιχείον σημαίνει ἀπλῶς ἄγαλμα, ὡς νομίζει ὁ Diels, οὐδὲ τὸ ρῆμα στοιχειοῦμαι τὸ οἰκοδομῶ. Ἀλλὰ στοιχεῖον μὲν λέγεται τὸ ἔργον τῆς τέχνης, τὸ διὰ μαγικῶν τελετῶν προσλαβὼν δαιμονικὴν τινα δύναμιν, τὸ δὲ στοιχειοῦμαι σημαίνει κατασκευάζω τοιοῦτο στοιχεῖον ἢ δι' ὁμοίων τελετῶν προσδίδω εἰς οἰκοδόμημα στερεότητα καὶ ἀσφάλειαν τάσσω δαίμονα φύλακα αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῶν μαγικῶν τελετῶν, δι' ὧν τὰ ἔργα τῆς τέχνης προσελάμβανον δαιμονικὴν δύναμιν, καλοῦνται ταῦτα συνηθέστερον ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν **τελέσματα**. Τὴν λέξιν ταύτην παρέλαβον ἐκ τῆς ἐλληνικῆς καὶ οἱ Ἀραβες, καὶ ἐκ τῆς ἀραβικῆς **τελέσμ** ἢ **τελσάμ** ἐλήφθη ἡ γαλλικὴ **talisman**.

Τὰ τελέσματα τῶν βυζαντινῶν δοξασιῶν τάσσονται εἰς διαφόρους κατηγορίας, κατὰ λόγον τοῦ σκοποῦ αὐτῶν καὶ τοῦ τρόπου τῆς στοιχειώσεως.

Πρώτη εἶναι ἡ τοῦ καταδέσμου τῶν στοιχείων διὰ κατορύξεως αὐτῶν. Τὰ στοιχεῖα τὰ προξενούντα κακόν τι κατωρύσσοντο καὶ ἐπὶ τοῦ βόθρου ἐπιτίθετο κίων, στήλη ἢ ἄγαλμα, ἐπιστεύετο δ' ὅτι καθίσταντο οὕτως ἀδλαβῇ, μέχρις ὅτου μετακινήθῃ ἡ στήλη. Διότι οὕτω θὰ ἐλύετο ὁ κατάδεσμος, θὰ ἐπήρχετο, ὡς ἔλεγον, παράλυσις τοῦ στοιχείου. Τοιαύτη ἦτο ἡ στοιχειώσεις τῶν σεισμῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἦτοι ὁ κατάδεσμος τοῦ δαίμονος τοῦ σείοντος τὴν πόλιν· τὸ τέλοςμα τοῦτο κατέστη ἀνίσχυρον νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ σεισμῶν τὴν Ἀντιόχειαν, ὅτε ἐφθάρη ὑπὸ κεραυνοῦ. Ὁμοίως καὶ ἡ τοῦ ἀνέμου βορρᾶ· καὶ ἡ τῶν σκορπίων, πρὸς ἀποδίωξιν τῶν σκορπίων ἀπὸ τῆς πόλεως, διὰ κατορύξεως χαλκοῦ σκορπίου καὶ ἐπιθέσεως μικροῦ κίονος· ἡ κατορύξις τοῦ ὁμοιώματος ἦτο πιθανώτατα συμβολικὴ παράστασις τῆς κατορύξεως τοῦ ἡγεμόνος τῶν σκορπίων. Περιφημον τοιοῦτο τέλοςμα ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Κωνωπίων, σκοπὸν ἔχων τὴν ἀποπομπὴν ἐκ τῆς πόλεως τῶν κωνώπων, τῶν κόρεων, τῶν μυιῶν καὶ τῶν ἐμπίδων· ἀλλὰ τὸ τέλοςμα τοῦτο, «τὸ μέγιστόν τε καὶ ἀναγκαιότατον τῶν ἐν τῇ πόλει», ὡς λέγει ὁ Κωδινός, παρελύθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου. Τρεῖς δὲ μαρμαρίνοι πελαργοί, ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως στηθέντες, εἰς ὃν ἀπεδίδοντο πάμπολλα τελέσματα, δὲν ἐπέτρεπον εἰς τοὺς πελαργοὺς νὰ ἐπιφοιτῶσιν εἰς τὴν πόλιν, διότι ἐλάττω ταύτην πνίγοντες ὄφεις καὶ ρίπτοντες εἰς τὰς δεξαμενάς, μολύνοντες δ' οὕτω τὸ πέσιμον ὕδωρ. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν διώξιν τῶν πελαργῶν, δὲν ἐτόλμων νὰ εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν οἱ ὄφεις, διότι ἐδίωκεν αὐτοὺς ὁ δελφικὸς τρίπους τοῦ Ἰπποδρόμου· ἦτο καὶ οὗτος τέλοςμα τοιοῦτον ἐκπληρῶν προορισμόν, ὡς μανθάνομεν παρὰ Ἰσπανοῦ περιηγητοῦ, ἐπισκεφθέντος τὴν Κωνσταντινουπόλιν πρὸ τῆς ἀλώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Δευτέρα κατηγορία τελεσμάτων ἦτο ἡ τῶν ἐχόντων προσηλωμένον δαίμονα πρὸς ἀπόκρουσιν ἐχθρικῶν κακοδούλων δυνάμεων, εἴτε ἀπὸ τῆς στενῆς περιοχῆς, ὅπου ἦτο ἰδρυμένον τὸ τέλοςμα, εἴτε ἀπὸ εὐρυτέρας καὶ δὴ ἀπὸ πάσης τῆς πόλεως. Αἱ κακόβουλοι δυνάμεις ὑπετίθετο ὅτι κατωρύσσοντο, ὡς ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ καὶ ἀπετρέπετο πᾶς ἐξ αὐτῶν κίνδυνος. Ἡ κατηγορία αὕτη, περιελάμβανε πολυπληθέστατα τελέσματα. Τοιαῦται δ' ἦσαν αἱ τύχαι τῶν πόλεων, ἦτοι τὰ πρὸς ἀσφάλειαν αὐτῶν τελέσματα, τὰ στοιχειούντα ὁλόκληρον περιοχὴν, διὰ τῆς δημιουργίας στοιχείου πρὸς φύλαξιν αὐτῆς. Ἐνταῦθα προσέτι ἀνάγονται καὶ αἱ στοιχειώσεις οἰκοδομημάτων, γεφυρῶν καὶ τῶν τοιούτων, σκοποῦσαι τὴν στερέωσιν καὶ τὴν φύλαξιν αὐτῶν, διὰ τῆς δημιουργίας ἰδίου στοιχείου ἐκάστου κτιρίου, ἧτις συντελεῖται ραινομένων τῶν θεμελίων δι' αἵματος ἀνθρώπου ἢ ζῴου.

Ἄλλη κατηγορία ἦτο ἡ τῶν τελεσμάτων τῶν συνδεδεμένων πρὸς τὴν ζωὴν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἵτινες παραλυομένου τοῦ τελέσματος κατεστρέφοντο. Οὕτω χαλκῇ εἰκὼν συάγρου ἐν τῷ Ἰπποδρόμῳ ἐνομίζετο ὅτι ἦτο τὸ στοι-

χειον τοῦ βασιλέως Ἀλεξάνδρου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης. Ἀνδριάς δέ τις ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιστεύετο ὅτι ἦτο συνδεδεμένος πρὸς τὴν ζωὴν τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Συμεών. Καὶ ἀποκοπείσης τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀνδριάντος ἀπέθανε τὴν αὐτὴν ὥραν ὁ Βούλγαρος.

Τελευταία κατηγορία ἦτο ἡ τῶν τελεσμάτων, τῶν ἐχόντων ἱστορίας τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσι. Τὰ πλεῖστα τούτων ἐλέγετο ὅτι ἐστοιχειώσατο Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς. Ἄν καὶ φαίνονται ταῦτα διάφορα τὴν φύσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὅμως ἀκριδέστερον ἐξεταζόμενα ἀποδεικνύονται ὁμοειδῆ. Τὰ μέλλοντα συμβάντα, τὰ ὑπ' αὐτῶν διὰ συμβολικῶν παραστάσεων δηλούμενα, ἦσαν δεινά, κίνδυνοι καὶ συμφοραὶ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ ἦσαν ἱδρυμένα. Οὕτως ἐξήγησαν, κατὰ τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν, οἱ ἐξ Ἀθηνῶν φιλόσοφοι τὸν πλαστικὸν κόσμον τοῦ Ἰπποδρόμου. «Δυστυχῆ μοι τὰ πάντα φαίνεται, ὅτι εἰ ταῦτα τὰ στοιχεῖα ἀληθεύσουσιν, ἵνα τί ἡ Κωνσταντινούπολις συνέστηκε ;» λέγεται εἰπὼν τις τῶν φιλοσόφων ἐκείνων. Εἰκάζω δ' ὅτι ἐστοιχειώθησαν ταῦτα πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ὑπ' αὐτῶν συμβολιζομένων κινδύνων, οἵτινες ἐμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἕκαστος μετὰ τὴν παράλυσιν τοῦ ἰδίου στοιχείου· ὡς λέγεται συμβᾶν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὅπου ἡ φθορὰ τοῦ πρὸς ἀποτροπὴν τῶν σεισμῶν ἱδρυμένου τελεσματος ἠτέλει τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ὑπὸ σεισμῶν.

Πᾶσιν ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ δεισιδαιμονία, ἡ διαβεβημένη καθ' ὅλον τὸν βυζαντινὸν κόσμον ; Εἶπομεν πρὸ ἐλλογίου ὅτι ἦτο ἐρριζωμένη πάντως εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐπιστεύετο οὕτω παγκοίνως ἡ ἐξήγησις περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἰδρύσεως ἑλληνικῶν μνημείων ἐν τῇ πόλει. Ἡ παλαιότητα μνεία τῶν τελεσμάτων εὐρίσκεται εἰς συγγραφεῖς τοῦ Δ' αἰῶνος, ἀναφέρουσι δ' αὐτὰ καὶ συγγραφεῖς τοῦ Ε' καὶ τοῦ Γ' αἰῶνος, οἱ δὲ μεταγενέστεροι βυζαντινοὶ χρονογράφοι ἐπαναλαμβάνουσι πολλὰς εἰδήσεις περὶ τούτων.

Εἰς ἐξεύρεσιν τῆς ἀρχῆς τῆς δοξασίας σπουδαιότατον βοήθημα παρέχει ἡμῖν ἡ λαογραφία τοῦ καθ' ἡμᾶς ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἡ πίστις εἰς τὰ τελέσματα διετηρήθη μέχρι τοῦδε· ὁ δὲ τύπος, ὑπὸ τὸν ὅποιον φέρεται ἡ δοξασία παρὰ τῷ λαῷ, φαίνεται παλαιότερος, ἀναγόμενος εἰς τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς χρόνους, καθ' ὅσον δὲν περιέχει στοιχεῖα προστεθέντα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Ὑπάρχουσιν ἑλληνικαὶ παραδόσεις περὶ πλαστικῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης, προστατευόντων πόλεις καὶ χωρία. Τὸ κολοσσικὸν ἄγαλμα τῆς κιστοφόρου, ὅπερ ἐκ τῶν προφυλαίων τοῦ Τελεστηρίου τῆς Ἐλευσίνας μετεκομίσθη εἰς Ἀγγλίαν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν χωρικῶν ὡς προστατεῦον τὴν Ἐλευσίνα καὶ συντελοῦν εἰς τὴν εὐφορίαν τῶν ἀγρῶν αὐτῶν. Ἀντίεταξαν οὕτοι σφοδρὰν ἀντίστασιν εἰς τοὺς

Ἄγγλους, οἵτινες τὸ ἤρπασαν δεκάσαντες διὰ δώρων τοὺς Τούρκους καὶ τὸν παπᾶν τοῦ χωρίου. Οἱ κάτοικοι τῶν Λεβετσόδων τοῦ δήμου Κροκεῶν τῆς Λακεδαιμόνος ἐπίστευον ὅτι οἱ ἀπεικονιζόμενοι ἐν τινὶ ἀνθ' γλύφῳ Διόσκουροι ἦσαν τὰ στοιχεῖα τοῦ χωρίου, καὶ μέγιστα δεινὰ ἠπείλουν αὐτοὺς ἂν μετεκινούντο. Διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ Ροζζ ἐπεχείρησε νὰ μετακομίσῃ τὸ ἀνάγλυφον εἰς Ἀθήνας, οἱ χωρικοὶ ἐστασίασαν, καὶ ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν μεταφοράν. Κορμὸς ἀρχαίου ἀγάλματος, ἐντετειχισμένος εἰς ἑπαλξιν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Πατρῶν, λέγεται ἡ Πατρινέλλα καὶ πιστεύεται ὅτι προστατεύει τὰς Πάτρας, ἀποσοδοῦσα τὴν χολέραν καὶ τὴν πανώλην.

Ἄλλ' αἱ παραδόσεις αὗται δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀπηχήσεις τῶν βυζαντινῶν περὶ τελεσμάτων, οὐδὲν νέον στοιχεῖον προσάγουσαι πρὸς ἐξηγήσιν τῆς δεισιδαιμονίας. Ἐτηρεῖτο δ' ὅμως παρὰ τῇ ἐλληνικῇ λαῶι κατὰ τὰς παρελθούσας μάλιστα δεκαετηρίδας δεισιδαίμων τις συνήθεια, ἥτις ἔχει ἀρχαῖκώτατον χαρακτήρα καὶ δύναται νὰ καθοδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ζητουμένης ἀρχῆς τῶν τελεσμάτων. Ὅσάκις ἐπιδημία ἐνέσκηπτεν εἰς χωρίον, οἱ κάτοικοι πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κακοῦ ἡροτρίων τρεῖς κύκλῳ τὸ χωρίον διὰ δύο διδύμων μύσχων, καὶ εἰς τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὸ τέρμα τοῦ κύκλου ἔσκαπτον λάκκον, εἰς ᾧ κατέκρυπτον τοὺς μύσχοις, τὸ ἄροτρον, ἓνα λέβητα καὶ βέματα παρεσκευασμένα διὰ μαγανείων, τὰς ὁποίας εἶναι περιττὸν νὰ ἐκθέσωμεν, καὶ περὶέχοντα ἐγκεκλησμένας τὰς ἀσθενείας. Πληροθντες δ' ἔπειτα τὸν λάκκον, ἐπεσφράγιζον αὐτὸν διὰ πλακός, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἔδρουον στήλην λιθίνην. Ἐκ τοιαύτης τινὸς τελετῆς ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ Δαμαλᾶς τῆς Τροιζηνίας. Καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ συνοικία τὸ Κολοννάκι, ὠνομάσθη ὁμοίως ἀπὸ τοιαύτης στήλης. Ἦτο δ' ἐν Ἀθήναις καὶ ἄλλο κολοννάκι ἐν τῇ ὁδῷ Πειραιῶς, πλησίον τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅπερ κατέρριψαν οἱ κατασκευάσαντες τὴν ὁδὸν Πειραιῶς ἐν ἔτει 1835, ἔκτοτε δὲ λυθέντων τῶν δεσμῶν ἐξεχύθησαν πολλαὶ ἀσθένειαι εἰς τὴν πόλιν μας. Προφυλάσσει δ' ὅμως ἀκόμη τὰς Ἀθήνας ἀπὸ τῶν ἄλλων ἀσθενειῶν τρίτον στηλίδιον, τὸ ὁποῖον ἵσταται ἀκόμη ὀρθιον παρὰ τὸν λόφον τοῦ Μουσείου πρὸς νότον τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς τὴν συνοικίαν Γαργαρέτταν.

Ἡ δεισιδαίμων αὕτη συνήθεια, κατὰ τὴν ὁποίαν οὐδὲν ἴχνος παρατηρεῖται ἐπηρείας ἀστρολογικῶν θεωριῶν, εἶναι βεβαίως ἀρχαιοτέρα τῆς βυζαντινῆς συνηθείας τῆς ἰδρύσεως τελεσμάτων. Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους συνηθίζοντο παρόμοιαι τελεταὶ πρὸς σφράγισιν τῶν κακῶν διὰ πλακῶν, καὶ περιγραφὴν αὐτῶν εὕρισκομεν ἐν συναξαρίῳ γραφέντι κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ζ' αἰῶνος, περιλαμβανομένῳ δ' ἐν κώδικι τοῦ IB'. Τεκμήριον δὲ τῆς παλαιότητος τῆς συνηθείας ταύτης εἶναι καὶ ἡ ἐπικράτησις παρομοίων συνηθειῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς. Ἐν πραγματείᾳ μου περὶ ἀσθενειῶν κατὰ τοὺς μύθους καὶ τὰς δοξασίας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, πρὸ

εἰκοσιπενταετίας δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ *Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἐταιρείας*, φέρω πολλὰς μαρτυρίας περὶ περὶ πλησίων συνηθειῶν παρὰ γερμανικοῖς καὶ σλαβικοῖς λαοῖς, καὶ περὶ τοῖς Ἀγγλοῖς καὶ Γάλλοις ἐν παλαιότεροις χρόνοις.

Ὅθεν πιθανὸν φαίνεται, ὅτι ἡ δεισιδαίμων αὕτη δοξασία θὰ ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἀρχαιότητα. Πρὸς ἐξέτασιν τοῦτου θὰ περιορισθῶ νὰ ὑπομνήσω ὅμιν διὰ βραχέων παρατηρήσεις τινὰς σχετικὰς.

Συνηθέσταται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ ἦσαν αἱ προσωποποιαὶ πόλεων μετὰ πυργωτοῦ στεφάνου, φέρουσαι τὸ χαρακτηριστικὸν ὄνομα Τύχη τῆς πόλεως, ὕπερ παρέλαβον καὶ οἱ βυζαντινοὶ πρὸς δῆλωσιν τῶν προστατευόντων τὰς πόλεις τελεσμάτων. Ἡ παλαιστάτη γνωστὴ ἡμῖν τύχη πόλεως, εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Λυσίππου Εὐτυχίδου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ' αἰῶνος μ. Χ. ποιηθεῖσα Τύχη Ἀντιοχείας. Ταύτην δὲ ρητῶς ὁ βυζαντινὸς χρονόγραφος Μαλάλας καταλέγει εἰς τὰ τελέσματα. Πρὸς τὰς τύχας τῶν πόλεων ἀντιστοιχοῦν παρὰ Ῥωμαίοις τὰγάλματα τοῦ πολιοῦχου δαίμονος (*genius urbis*), ὁμοίως μετὰ πυργωτοῦ στεφάνου ἀπεικονιζομένου. Ἀλλ' οὐδεμία ὑπάρχει ἔνδειξις σχέσεως τῶν τυχῶν πρὸς τὰ τελέσματα.

Ἐν τέλεσμα ἔχον πάντας τοὺς χαρακτῆρας τῶν βυζαντινῶν ἀναφέρει ὁ πειητής Αὐσόνιος εἰς τὸν Μοσέλλαν· καὶ αὐτὸν ὑπῆρχεν ἐν τῷ Παρθενῶν ἔργῳ τοῦ Πικίνου, γλυφῆ διακεκριμένη διὰ μαγικῆς κολλώδους ὕλης, ἣτις, ἐφέλκουσα παντοειδῆ πτηνὰ ἀπέκτειναν αὐτά. Ταῦτα εἶναι σύμφωνα πρὸς τὴν ἀττικὴν παράδοσιν, ὅτι οὐδέποτε κορῶναι ἐπλησίαζον εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονώμεν, ὅτι ὁ Αὐσόνιος εἶναι ποιητὴς τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χ., καὶ ὅσα λέγει περὶ τοῦ ἐν τῇ Ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν τελέματος πιθανῶς εἶναι διασκευὴ τῆς ἀττικῆς παραδόσεως κατὰ τὰς βυζαντινὰς περὶ τελεσμάτων δοξασίας ⁽¹⁾.

Ἐχομεν δ' ὅμως βοιωτικὴν παράδοσιν ἀποδεικνύουσαν ὅτι αἱ αὐταὶ δοξασίαι, αἱ συναπτόμεναι πρὸς τὰ βυζαντινὰ τελέσματα, ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Ἀπολλόδωρος (Γ', 31) ἀφηγεῖται ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ τὸν μῦθον, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀκταίωνος οἱ κύνες ἐπιζητοῦντες τὸν κύριόν των ὠρύοντο, καὶ ζητοῦντες αὐτὸν ἐφθασαν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ Χείρωνος, οὗτος δ' ἔπαυσε τὴν λύπην αὐτῶν κατασκευάσας εἶδωλον τοῦ Ἀκταίωνος. Ὁ μῦθος εἶναι παρηλλαγμένος, ἐκ δὲ τῆς μεταβολῆς καθίσταται δυσδιάγνωστος ἡ ἔννοια αὐτοῦ. Ἡ γνησία δὲ καὶ ἀρχικὴ μορφή αὐτοῦ διεσώθη ὑπὸ τοῦ Πausανίου (Θ' λη', 5), ἀναφέροντος ἐπιχώριον λόγον. Κατὰ τοῦτον, τὴν γῆν τῶν Ὀρχομενίων ἐλυμαίνετο εἶδωλον τοῦ

(1) Πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου προβεβλημένην ἀκρίδα (Ἡρόκλ. κατὰχρηστ., *Arch. Ztg.* 1860, σ. 40, *Curtius Stadtgesch.* v. Athen σ. 68).

Ἀκταίωνος. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τοῦ κακοῦ, ὁδηγούμενοι οἱ Ὀρχομένιοι ὑπὸ χρησιμοῦ τῶν Δελφῶν, κατέχωσαν εἰς τὴν γῆν ὅτι λείψανον εὖρον τοῦ Ἀκταίωνος, καὶ κατασκευάσαντες χαλκοῦν ἄγαλμα τοῦ εἰδώλου, προσέδεσαν αὐτὸ διὰ σιδήρου εἰς πέτραν.

Βοιωτὸς δ' ἐπίσης ποιητὴς ὁ Ἡσίοδος, ἀναφέρει τὸν γνωστότατον μῦθον τῆς Πανδώρας, τὸν ὁποῖον κάλλιστα ὑπομνηματίζει ἡ συνήθεια τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ τῆς καταχώσεως τῶν νόσων, παρέχουσα, ὡς φρονῶ, τὴν κλειδα πρὸς ἐρμηνείαν αὐτοῦ. Τοῦ μύθου τούτου πολλὰ ἐπροτάθησαν ἐρμηνεῖαι, ἡ δὲ τελευταία, ἡ τῆς Miss Harrison, ἦν καὶ ἄλλοι ἀσπάζονται, συνδέει τὸν μῦθον πρὸς τὴν Πιθιογίαν, τὴν πρώτην ἡμέραν τῶν ἀττικῶν Ἀνθεστηρίων, καὶ ὑπολαμβάνει τὸν πίθον τῆς Πανδώρας ὡς εἰκόνα τοῦ Ἄδου, ἀνοιγομένου μίαν ἡμέραν ἅπαξ τοῦ ἔτους κατὰ τὸ ἔαρ καὶ ἀφιέντος ἐλευθέρας τὰς ἐν αὐτῷ ἐγκεκλεισμένας ψυχὰς νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὴν γῆν. Ἀλλὰ καὶ ἡ εὐφυστάτη ἄλλως ἐρμηνεῖα αὕτη πολλὰς λεπτομερείας τοῦ μύθου καταλείπει ἀνεξηγήτους. Ἀλλὰ γινώσκοντες τὴν συνήθειαν τῆς καταχώσεως τῶν ἀσθενειῶν, τῶν ἐκχυνομένων εἰς τὴν πόλιν, ὅταν ἀποσπασθῇ τὸ πῶμα τοῦ βόθρου, εἰς ἣν ἐκλείσθησαν, ἐννοοῦμεν καλῶς τὸν Ἡσιόδειον μῦθον. Πρότερον μὲν λέγει ὁ ποιητὴς, ἔζων οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς ἀπηλλαγμένοι παντελῶς κακῶν καὶ κακῶν καὶ τῶν καλεπῶν νόσων· διότι ἐννοεῖται εἶχεν ἐγκεκλεισθῇ ταῦτα εἰς πίθον, κατὰ παραλλαγὴν τοῦ μύθου ὁ Προμηθεύς). Ἀλλ' ἡ γυνὴ ἀφελοῦσα τὸ πῶμα τοῦ πίθου, διεσκόρπισε (πάντα τὰ κακὰ). Μόνη δ' ἔμεινεν ἐν τῷ στερεῷ πίθῳ ἡ Ἐλπίς, διότι προτοῦ ἀποπτῇ ἐπρόφρασεν ἡ γυνὴ νὰ ἐπιθέσῃ τὸ πῶμα. Ἡ ἐναπολειφθεῖσα εἰς τὸν πίθον ἔλπις παρέσχε πολλὰ πράγματα εἰς τοὺς ἐρμηνευτὰς τοῦ μύθου. Διότι ὑποτίθεται ὅτι ἀφοῦ ἡ ἔλπις εἶναι ἀγαθὸν καὶ τᾶλλα τὰ ἐν τῷ πίθῳ ἦσαν ἀγαθὰ. Ἀρχαῖοι δὲ συγγραφεῖς παρανοοῦντες τὸν μῦθον, ὑπέλαβον ὅτι ὁ πίθος ἦτο ἀνάπλεως ἀγαθῶν. Ἀλλ' ἡ ἔλπις εἶναι μέση λέξις, ἔλπις ἀγαθῶν καὶ φόβος κακῶν. Ὅθεν κατὰ τὸν μῦθον τὸ μόνον κακόν, οὗ ἀπηλλάγησαν οἱ ἄνθρωποι, εἶναι ὁ φόβος τῶν κακῶν, ἡ διηνεκὴς περὶ τοῦ μέλλοντος ἀγωνία.

Ἡ τοιαύτη σύνδεσις καὶ συνταύτισις παλαιοτάτων ἐλληνικῶν δοξασιῶν καὶ συνηθειῶν πρὸς συγχρόνους δὲν πρέπει νὰ ἐκπλήξῃ τινά. Ὁ ἐλληνικὸς λαὸς παρουσιάζει καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμασιώτερα καὶ παραδοξότερα παραδείγματα ἐπιμόνου διατηρήσεως ἀρχαίων ἰδεῶν καὶ παραστάσεων. Ἡ βακχικὴ ἔκστασις καὶ τὰ ὄργια τῶν Ἀναστεναρίων θρακικῶν τινῶν χωρίων, ἐξ ὧν λαμβάνομεν σαφῆ ἔννοιαν τῆς πρωτογόνου λατρείας τοῦ Διονύσου. Αἱ μιμικαὶ παραστάσεις τῶν κατοίκων τῆς Βιζύης καὶ τῶν πέριξ χωρίων, αἱ διδάσκουσαι τίς ὁ σκοπὸς καὶ ἡ ἔννοια διονυσιακῶν τινῶν ἑορτῶν πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τῆς τελειώσεως τῶν δραματικῶν ἀγώνων ἐν Ἀθήναις. Ἡ ταυτόχροнос πίστις εἰς παντελῶς ἀντιθέτους παραστάσεις

τῶν μετὰ θάνατον, εἰς τὸν χριστιανικὸν παράδεισον καὶ τὴν κόλασιν καὶ εἰς τὸν Κάτω κόσμον, ἐν ᾧ κυριαρχεῖ ὁ Χάρος, ὁ φοβερὸς κυνηγός, μορφὴ παλαιότερα τοῦ πορθμέως Χάρωνος τῶν κλασσικῶν μύθων. Καὶ ἄλλα πολλὰ ὅμοια παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι οὔτε ὁ φωτεινὸς ἑλληνικὸς πολιτισμός, οὔδὲ αὐτὴ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἴσχυσαν νὰ διαλύσωσι καθ' ὁλοκληρίαν ἀξέστους συνηθείας καὶ ἀρχεγόνους δοξασίας.

Διὰ τοῦτο ἐνομίσαμεν ὅτι πρὸς ἐρμηνεῖαν βυζαντινῶν ἐθίμων ἡδυνάμεθα νὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὸν ποιητὴν τῶν Ἑργῶν καὶ ἡμερῶν καὶ εἰς τοὺς παλαιοὺς βυζαντινοὺς μύθους ἀφ' ἑνός, καὶ νὰ κατέλθωμεν μέχρι τοῦ συγχρόνου ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀφ' ἑτέρου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ